

Сретен Петковић, Београд

БОЖИДАР ВУКОВИЋ И ИЛУСТРАЦИЈЕ РУСКИХ И УКРАЈИНСКИХ ШТАМПЕНИХ КЊИГА XVI И XVII ВЕКА

У почетним деценијама XVI века, док Божидар Вуковић у Венецији штампа своје узорно опремљене књиге, везе српских земаља са Русијом још су неустаљене. Први додир ових врло удаљених крајева после турских освајања остварени су око 1500. године,¹ али, судећи по очуваним историјским изворима, те везе су ојачале тек средином XVI столећа, у доба када се на руском престолу налазио Иван IV Грозни.

Први руски цар је био штедни дародавац кад год би се српски монаси појавили на његовом двору тражећи помоћ за своје осиромашене манастире.² Нарочито су благодоклоно примани калуђери манастира Хиландара и Милешеве. Ове две угледне монашке заједнице биле су средишта култа светог Саве Српског, кога је Иван Грозни много поштовао, највероватније под утицајем своје бабе, Српкиње из рода Јакшића, која га је у детињству подизала.³ Познато је да су, долазећи у Москву, молитељи из ова два манастира доносили поклоне руским заштитницима и дародавцима, којима је припадао и сам цар. Стога је лако могуће да су управо из манастира Милешеве доспеле у Русију као дарови и прве штампане књиге Божидара Вуковића, јер су се из овога манастира растурале његове књиге по српским крајевима, како се дознаје из Божидаревог тестаментa.⁴ У очуваним руским за-

¹ С. Димитријевић, *Документа која се тичу односа између српске цркве и Русије у XVI веку*, Споменик СКА XXXIX, Београд 1903, 17; С. Петковић, *Руски утицај на српско сликарство XVI и XVII века*, Старинар н. с. XII, Београд 1961, 92.

² С. Димитријевић, нав. дело, 21—36; М. Н. Тихомиров, *Иван Грозный и Сербия*, Доклади и соопшченія Исторического факултета МГУ, вып. I, Москва 1945, 3—9.

³ С. Петковић, *Свети Сава у старом руском, румунском и бугарском сликарству*, зборник Сава Немањин — Свети Сава, историја и предање, Београд 1979, 361—367.

⁴ Ј. Тадић, *Тестаменти Божидара Вуковића, српског штампара XVI века*, Зборник Филозофског факултета VII, 1, Београд 1963, 342, 348.

ѿвѣно • ВЗНІМЖЕ Н ПРАЗНІКѠ ПОМѢ
 НОВАНА, ТТХТСЕ • Н ПРОЧАА СЛѢБА ГЦН •
 Т ОѢ МЛТВАМН ХЕ БѢ ПОМЛОУН НАСЪ ❖
 К ОНЦЪ ПРИЕТЬ, КІ БСЕЦО СЛѠВІЕ ❖ ❖ ❖

НАУСЛОСТѢН БСЛНКАГО

ПОСТА • НЕДЕЛА, ВЗНЮЖЕ ТТГТСЕ,
 СЩЕНОИ ЕЩЛІЕ • ІАЖЕ ѿМНТАРН, НФА
 РНСЕИ • ТРО, ВЗСКРН • КО • ГЛЪ, Б ❖
 КУБІТАРА ННОГДАЩЕ ДРЕ ѿПРАВДАЛЪ
 МІСН • СПЕ БЛГЫ ѿЦЪСТИ ВЗЗОУПИ
 ІША • НМНЪ ѿКАІННОМУ ПРЪЗРЪВЪ СЕ
 ЗМЪРНЪ ПРЪРЪШЕНІА • МЛТІВЕ МЛТІ
 ВЪ БОУДНМН • ЕДННЪ СЫ БЛГОПРЪМЪ
 ННЪ ❖ НАРНЫ • ПО, Н, ШААМУ • СЛА •
 ЗАПЛА МТВЪ • НННМ • ЗАЕЦЪ • НА

писницима са пријема монаха—молитеља из земаља под турском влашћу током XVI века помиње се, истина, да Милешевци поклањају цару и његовој породици само неке реликвије и иконе,⁵ али је разумљиво да су монаси манастира светог Саве даривали и друге, мање угледне приложнике, очекујући уздарја. Тада су могле да дођу до руку образованих Руса и неке од књига из Божидареве штампарије.

Било да су штампане књиге Божидара Вуковића пристигле у Русију овим путем, што се чини највероватнијим, или преко босанског манастира Папраће и московског Никољског сабора, како је помишљао М. Н. Тихомиров,⁶ сасвим је извесно да су врло брзо, већ средином XVI столећа, до првих руских штампара доспеле књиге које су објавили Божидар Вуковић, односно његови настављачи у Венецији између 1519. и средине XVI века.

Сл. 2. Служабник, Стратини код Лавова, вињета, 1604.

Припремајући се за штампарски подухват сигурно је да су први руски штампари, и посебно Иван Федоров, прикупили разне штампане књиге из разних земаља, тражећи могуће узоре. Међу њима, поуздано знамо, било је и књига из Венеције, јер се овај град и штампана књига у њему помињу у Апостолеу, који је изишао 1564. године из штампарије Ивана Федорова.⁷ У поговору ове књиге казује се да је цар Иван Васиљевић због несташице рукописних књига, које су при том пуне преписивачких грешака, „почео да размишља како би издавао штампане књиге као код Грка и у Венецији и у Италији и код других народа, да би убудуће свете књиге излазиле исправне“.⁸ Славни град на лагунама био је, ваља рећи, штампарско средиште не само православне књиге

⁵ С. Димитријевић, нав. дело, 37, 38, 41—42; С. Радојчић, *Везе између српске и руске уметности у средњем веку*, Зборник Филозофског факултета I, Београд 1948, 251 и др.; С. Петковић, *Руски утицај*, 92, 95; S. Petković, *Una icona russa raffigurante santi serbi nella Pinacoteca Vaticana*, *Orientalia christiana periodica*, vol. XXXVII, fasc. II, Roma 1971, 496—497.

⁶ М. Н. Тихомиров, *Историческије связи русског народа с јужњими славјанима*, Славјанский сборник, Москва 1947, 198 (позива се на Старе српске записе и натписе, књ. III, бр. 5605); исти, *Начало книгопечатания в России*, У истоков русског книгопечатания, Москва 1957, 30—31.

⁷ М. В. Щепкина, *Переводы предисловий и послесловий первопечатных книг*, У истоков русског книгопечатания, 216, 218.

⁸ На истом месту, 216.

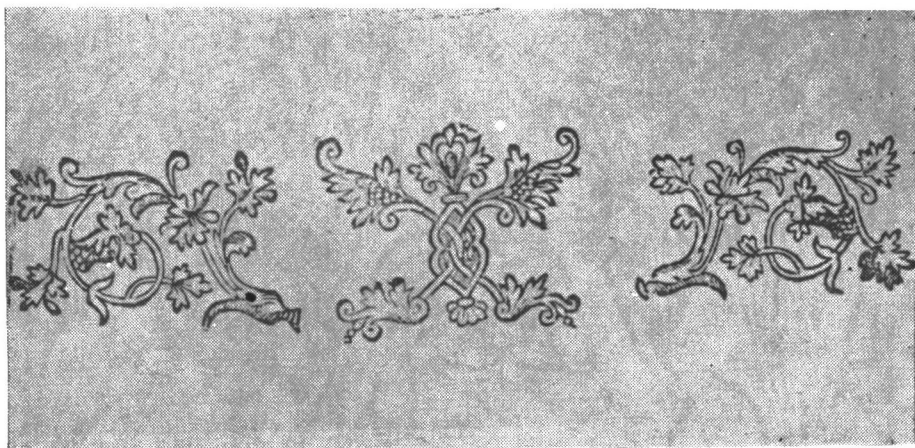
— грчке и српске — већ превасходно католичког света. Када се у руском поговору помиње Венеција као град у коме се издају књиге, највероватније да се мислило на српске, словенске књиге Божидача Вуковића, а потом његовог сина Вићенца, јер су оне

Сл. 3. Октоих Божидача Вуковића, Венеција, застава са св. мелодима, 1537.

својим текстом биле најприступачније словенској, православној Русији.⁹

Уосталом, и да нема овог поговора у Апостолу из 1564. године, на посредан начин дознајемо да су први руски штампари имали у рукама Божидареве књиге. Већ је И. П. Сахаров, 1899. године, уочио, не улазећи дубље у карактер ове блискости, да су неке заставе у најранијим књигама тзв. анонимних штампара, пре Ивана Федорова, биле зависне од украса у Зборнику Божидача Вуковића из 1538. године.¹⁰ Упоређујући заставе у овим књигама руски испитивач је установио њихову узајамну блискост, али не и подударност, по типу и украсу. У овом случају анонимни руски штампари из шесте деценије XVI столећа нису дословно поновили предлошке из српске штампарије у Венецији.

Сл. 4. Беседе Јована Златоустог, три орнамента, Кијевско-печерска лавра, 1623.

Директно преузимање узора из Божидаревих штампаних књига сусрећемо, међутим, у Служабнику, који се појавио у Вилни 1583. године, у издању Мамонича. У овој књизи на шест места се налазе заставе из Служабника Божидача Вуковића, који је угледао свет 1519. године. Да се дословце копирала застава из српске књиге сведочи појединост да је остао чак и Божидарев штампарски знак из те његове ране књиге — прва три слова издавачевог имена — БОЖ.¹¹

Подстицај овом најдиректнијем подражавању једне Вуковићеве књиге проистекао је из Москве, без обзира на то што је књига штампана у области доста удаљеној од руске престонице. Заправо, штампарију Мамонича је утемељио Петар Тимофејев

⁹ Д. Медаковић, *Графика српских штампаних књига*, Посебна издања САН, књ. СССIX, Београд 1958, 179.

¹⁰ И. П. Сахаров, *Обозрение славяно-русской библиографии*, т. I, кн. 2, С. Петербург 1899, 9—11.

¹¹ Ђ. Радојичић, *Карактер и главни моменти из прошлости старих српских штампарија (XV—XVII века)*, Историски записи, књ. VI, св. 7—9, Цетиње 1950, 265.

Мстиславец, најближи сарадник Ивана Федорова при издавању Апостола из 1564. године.¹² Овај Служабник из Вилне својим заставицама је још једном упутио на закључак да су се московски штампари из шесте и седме деценије учили на српским књигама

Сл. 5. Празнични минеј, Крштење Христово, Венеција, 1538.

¹² М. Н. Тихомиров, *Начало книгопечатания в России*, 34.

Сл. 6. Антологион, Крштење Христово, Кијевско-печерска лавра, 1619.

Сл. 7. Празнични минеј, Преображење, Венеција, 1538.

из Венеције не само у техничком погледу¹³ већ да су уважавали и њихов графички украс.

Прва књига Божијара Вуковића — Служабник — из 1519. године још је у једном случају послужила као предложак својом орнаментиком. То се односи на две књиге које су настале далеко од Москве, у области града Лавова, у месту Стратини, у штампарији која је опстала само три године — између 1603. и 1606. године. Једна од тих књига је Служабник, који се појавио почетком 1604, а друга је Требник из 1606. године.¹⁴ Очеvidно, при-

¹³ М. Н. Тихомиров, *Историческе вези руског народа*, 197; Т. Н. Протасјева, *Перве издања московској печати*, Москва 1955, 16.

¹⁴ Т. Н. Каменева—А. А. Гусева, *Украинске књиге Кирилловској печати XVI—XVIII вв.*, вып. I (1754 — I половина XVII в.), Государственная библиотека СССР им. В. И. Ленина, Москва 1976, 14, 15.

Сл. 8. Антологион, Преображење, Кијевско-печерска лавра, 1619.

премајући Служабник 1603/1604. године стратински штампари су додали књигу исте садржине Божидара Вуковића из 1519,¹⁵ која је, скоро век касније по настанку, још била инспирација и

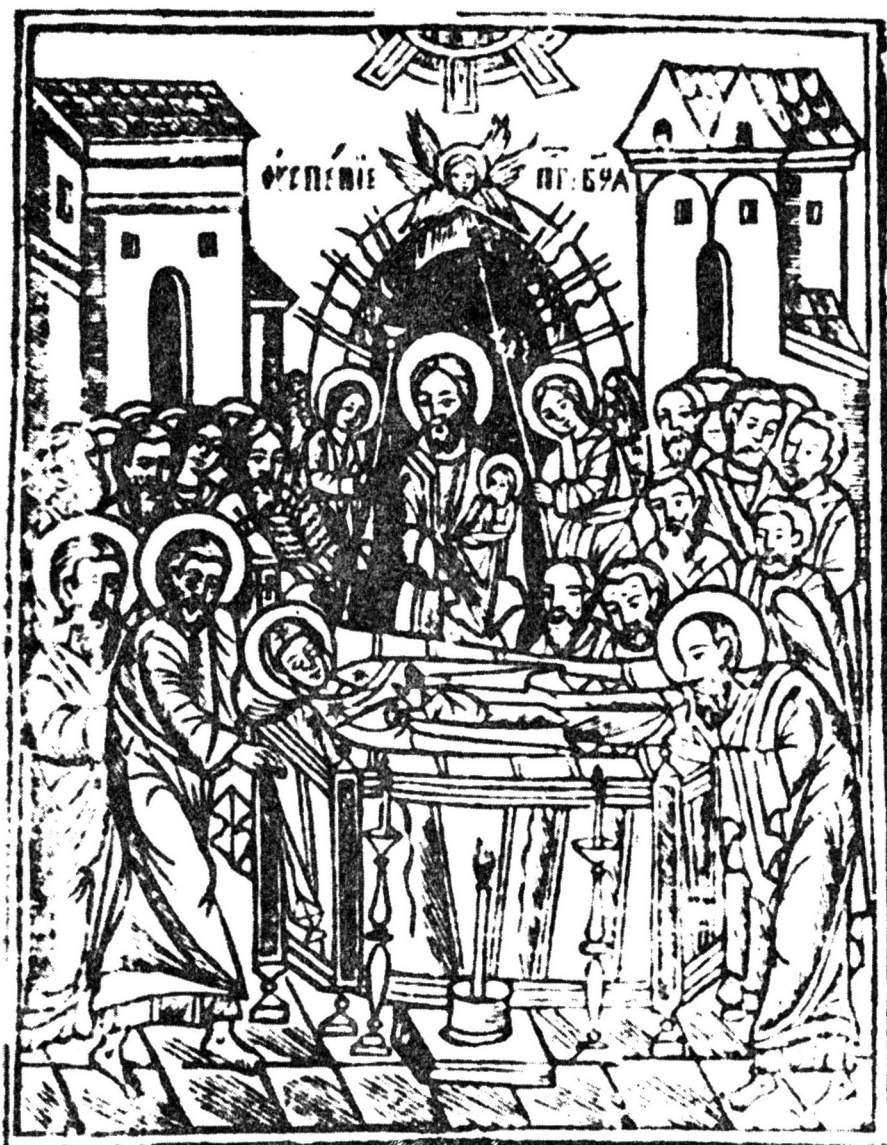

Сл. 9. Празнични минеј, Успење Богородице, Венеција, 1538.

узор. Од сликаног украса наручиоци су одабрали за своје потребе ону заставицу која се у Божидаревој књизи налазила на листовима 90б и 195б, па су дали налог да се изради и за њихов Служабник.¹⁶

¹⁵ Може се само нагађати да ли је некакву улогу при томе имала и супруга штампара Теодора Балабана, која се, како се види по предговору, звала Марија Јакшиовна Србиновна, што би упућивало на њено српско порекло, нав. дело, 14.

¹⁶ Ј. П. Запаско, *Мистецтво књиги на Украјини в XVI—XVIII ст.*, Львов 1971, 97. Уп. Д. Медаковић, нав. дело, т. XXXII, 1, и Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, сл. 68.

Сл. 10. Антологион, Успење Богородице, Кијевско-печерска лавра, 1619.

Сасвим природно и уобичајено, када се две године касније штампао Требник у Стратинској штампарији, поново је коришћена ова илустрација из претходно издатог Служабника, која је издавачима била при руци, а која је понављала Божидареву заставицу.¹⁷

До сада помињана угледања првих руских и украјинских штампара на Божидарева издања током XVI и на почетку XVII

¹⁷ Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, на истом месту.

века сводила су се, како смо видели, само на орнаментални украс. Међутим, од краја друге деценије XVII столећа у Украјини, при Кијевско-печерској лаври, почињу да се опонашају и илустрације са сценама великих празника и појединачни ликови из књига Божидача Вуковића.

На најранији пример указао је код нас Дејан Медаковић.¹⁸ Он је у Антологиону — Празничном минеју, који је издат у Кијевско-печерској лаври 1619. године, залагањем архимандрита Лавре Јелисеја Плетеницког,¹⁹ уочио да су три илустрације копиране из Празничног минеја Божидача Вуковића. То су Крштење Христово, Преображење Христово и Успење — Смрт Богородице.²⁰ Када се упореде српске и украјинске представе, виде се велике сличности, готово истоветности. Само у неким споредним детаљима украјински гравер је унео мање измене (архитектура у позадини, под и облици свећњака у Успењу, увођење две личности иза Крститеља и другачији сегмент неба у Крштењу, додавање једног дрвета у Преображењу и сл.).

Међутим, подударности између илустрација кијевског Антологиона и Божидаревог венецијанског Празничног минеја овим се не завршавају. Још три илустрације у Антологиону рађене су свакако по Празничном минеју Божидача Вуковића. На листу 892 у украјинској књизи приказан је св. Илија са широко развијеним свитком.²¹ Он је сасвим сличан представи овог пророка у Божидаревом минеју из 1538. године.²² Ако се изузму цртачке стилизације,²³ крупније разлике су само у текстовима на свицима²⁴ и у представи ножа у руци Илијиној у украјинској књизи, који треба да подсети на Илијино клање Валових пророка на потоку Кисон (I књ. о царевима, 18, 17—40). То је уједно и знак да су елементи западне иконографије продрли у украјинску штампану књигу, јер представљање светитеља са неким предметом ради ближег одређења није било уобичајено на Истоку.²⁵

¹⁸ Д. Медаковић, *Један прилог изучавању српско-руских штампарских веза*, Зборник Музеја примењене уметности, књ. II, Београд 1967, 47—49. О вези илустрација Антологиона (Празничног минеја) Кијевско-печерске лавре из 1619. и Божидаревих књига писали су много раније двојица руских аутора, али те књиге нису биле доступне у Београду. С. Јремич, *Византијские сюжеты венецианских изданий XVI века*, Искусство и печатное дело, кн. 11, 1910, 498, 499; П. Попов, *Слов'янські інкунабули київських бібліотек*, *Бібліологічні вісті* 1—3, Київ 1924, 158—162.

¹⁹ О. Титов, *Типография Киево-Печерской Лавры I*, Киев 1918, 96; Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, 17—18.

²⁰ Уп. Д. Медаковић, нав. дело, т. LIV, LXXXI, 2, и XLVII, 2, и Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, сл. 390, 399, 400.

²¹ Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, сл. 398.

²² Д. Медаковић, нав. дело, т. LII.

²³ Као посебан доказ да је српска гравира св. Илије служила за узор украјинској може да послужи стилизација доњег краја свитка у пророковој руци. Начин представљања овог детаља потпуно се подудара на обе гравире.

²⁴ На свитку св. Илије у Празничном минеју Божидача Вуковића исписан је цитат из II књиге о царевима 2, 6, док у кијевско-печерском Антологиону пророк држи свитак са текстом из I књиге о царевима 19, 14.

²⁵ L. Réau, *Iconographie de l'art chrétien, Iconographie de la Bible I, Ancien Testament, Paris 1956, 350.*

Ни тако малих разлика готово нема на представама Рођења Богородице у Божидаревом Празничном минеју и кијевском Антологиону (л. 82).²⁶ У украјинској илустрацији понављају се не само општи композициони склоп већ и детаљи из венецијанске српске књиге на овој илустрацији (нпр. Сусрет Јоакима и Ане код златних врата — у горњем левом углу, или Благовести Јоакима — на десној страни гравире). Штавише, и начин сенчања појединих делова представе Рођења Богородице у Вуковићевој књизи готово дословце се понавља на кијевској илустрацији. Мајстор који је преносио гравиру из српске књиге, међутим, није био дорастао своме послу, па су уочљиви пропусти, посебно у погледу пропорција.

Исто тако и представа Крста на Голготи (л. 156) из украјинске књиге несумњиво зависи од исте илустрације у Празничном минеју.²⁷ Нарочито је карактеристично да су на обе гравире приказани крстови као од свеже резане грађе, што на оваквим представама није чест случај. Једино има мање криптограма око крста на украјинској гравире и, уз то, они се међусобно не подударaju у потпуности, већ им је измењен редослед, али нема ниједног новог уз Крст Антологиона.

У овој украјинској књизи из 1619. сусрећемо, најзад, и орнаменте који су преузети такође из илустративног репертоара Божидара Вуковића. То су три орнамента флоралног карактера, које први пут сусрећемо на застави са тројицом мелода у Октоиху из 1537. године.²⁸ Њега ће потом више пута поновити и Божидар и његов син Вићенцо у својим издањима, затим, мало касније, Јеролим Загуровић.²⁹ Слично ће се догодити и у украјинској штампи. Осим у Антологиону, овај орнамент ће се користити и у Беседама Јована Златоустог, објављеним у Кијевско-печерској лаври 1623.³⁰ Средњи орнамент ће се, штавише, још дуже користити: јавиће се и у Служабнику из 1629. и у Требнику из 1646, издатим такође у Кијеву.³¹

Украјинским књигама, које су за један део својих илустрација потражиле предлошке у Служабнику, односно Празничном минеју Божидара Вуковића, треба придодати још и Посни триод, који је довршен у штампарији Кијевско-печерске лавре 15. фебруара 1627. године.³² Међу многобројним илустрацијама ове украјинске књиге две представе се издвајају другојачијом графичком

²⁶ Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, 10. Аутори наводе да и једна гавира са Покровом Богородице из Антологиона (ил. 385) има пандан у Вуковићевом Празничном минеју. То је вероватно случајна омашка, јер ове представе, типичне руске теме, нема у Божидаревој књизи из 1538. године.

²⁷ Уп. Д. Медаковић, нав. дело, т. LIII, 1, и Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, 10, ил. 384.

²⁸ Д. Медаковић, нав. дело, т. XXXVII.

²⁹ Исто, т. XLIV, XLVI, XLVII, XLIX, XCI.

³⁰ Ј. П. Запаско, нав. дело, 127; Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, ил. 123—125.

³¹ Исто.

³² О. Титов, *Типография Киево-печерской лавры*, Приложения, 173—186; Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, 22.

Сл. 11. Празнични минеј, пророк Илија, Венеција, 1538.

Сл. 12. Антологион, пророк Илија, Кијевско-печерска лавра, 1619.

обрадом. То су лик Симеона Столпника и Крст на Голготи.³³ Док је Крст преузет свакако из Антологиона, штампаног осам година раније, лик чувеног испосника и столпника Симеона се јавља први пут у једној књизи Кијевско-печерске лавре. Његова велика сличност са истом представом у Празничном минеју из Венеције се лако уочава, па је извесно да је овоме лику послужила као предложак иста представа на почетку Празничног минеја Божицара Вуковића.³⁴ Стуб је једино на украјинској гравирани необично сенчен, а додат му је на чеоној страни орнамент кружног облика, док недостаје дрво крај стуба из Божицареве књиге.

Сл. 13. Празнични минеј, Рођење Богородице, Венеција, 1538.

Најзад, у Цветном триоду, издатом у Кијевско-печерској лаври 1631. године, такође су уочене илустрације којима су као инспирације служиле гравирани из венецијанских издања Божицара Вуковића.³⁵

Посматрајући у целини утицај Божицаревих штампаних књига на московска издања, као и она из Кијевско-печерске лавре, запажа се да су као предлошци руским, односно украјинским

³³ Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, ил. 384 и 462.

³⁴ Уп. Д. Медаковић, нав. дело, т. XXXVIII.

³⁵ Я. П. Запаско, нав. дело, 127.

издавачима послужиле углавном две његове књиге — Служабник из 1519. и Празнични минеј из 1538. године. Нарочито је друга књига била значајна као узор. Технички на високом нивоу и богато илустрована, морала је да изазове пажњу, ако не и дивљење, руских и украјинских штампара. Код Руса у првим деценијама по оснивању штампарија није било амбиција да се књиге раскошније украсе, па Празнични минеј није имао онакву улогу као у Украјини. Нарочито је значајан утицај ове најлепше Божидареве књиге на илустрације у кијевском Антологиону из 1619. године. Истина је да се шест илустрација урађених по Божидаревом предлошку губе међу шездесетак других представа, али се зато оне могу убројати међу најуспелије у Антологиону, благодарећи добром изворнику.

У прихватању српских предлогака у руској, односно украјинској средини чини се да су значајну улогу одиграли и поједин-

Сл. 14. Антологион, Рођење Богородице, Кијевско-печерска лавра, 1619.

Сл. 15. Празнични минеј, Часни крст, Венеција, 1538.

Сл. 16. Антологион, Часни крст, Кијевско-печерска лавра, 1619.

ци који су имали додира са оновременом српском културом и посебно штампарством. Оскудност историјских извора спречава нас да ову претпоставку поткрепимо доказима. Једино се може нешто одређеније рећи за однос Захарија Копистенског према српском књижевном наслеђу. За овог књижевника и великог културног посленика Украјине прве половине XVIII века се зна да је долазио у Влашку и Молдавију, а помишља се да је могао стићи и до јужнословенских земаља.³⁶ У сваком случају, у свом ученом делу Палинодија из 1621. године, упереном против унијата и католичке цркве уопште, он наводи више српских светитеља као доказ да је и источна црква, после раскида са Западом,

Сл. 17. Празнични минеј, Симеон Столпник, Венеција, 1538.

давала чудотворце. Тако помиње св. Саву Српског, Симеона Немању, кнеза Лазара, архиепископа Арсенија и Никодима и друге, па чак и канонизоване српске деспоте, што би значило да је Захарије Копистенски доста знао о нашим светитељима, и уопште о тадашњим српским црквеним приликама.³⁷ Могао је стога да покаже занимање и за српску штампану књигу, поред осталог, и за Празнични минеј из 1538. године. Како је у Антологиону из 1619. управо Захарије Копистенски исправљао текст,³⁸ при чему се врло лако могао служити и Празничним минејом Божицара

³⁶ А. Е. Кивлицкий, Захарий Копистенский, *Энциклопедический словарь*, том XII, С. Петербург 1894, 336. Књигу В. З. Завичиневич, *Палинодия Захарија Копыстенскаго и ея место в истории западно-русской полемики XVI и XVII в.в.*, Варшава 1883. нисам био у могућности да користим.

³⁷ С. Н. Смирнов, *Сербские святые в русских рукописях*, Юбилейный сборник Русскаго археологическаго общества в Королевстве Югославии, Белград 1936, 200—201.

³⁸ Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, 18.

Сл. 18. Посни триод, Симеон Столпник, Кијевско-печерска лавра, 1627.

Вуковића, могло би се претпоставити да су по његовом налогу, или бар предлогу, преузете као предлошци и неке гравире из поменуте српске књиге издате у Венецији.³⁹

Украјинским књигама из прве трећине XVII столећа као да се исцрпљује списак оних дела код Руса и Украјинаца на које је утицала штампана књига Божидара Вуковића. Тешко да ће се наћи још који пример, јер су, осим руских, недавно објављени и корпуси илустрација по украјинским књигама XVI и XVII века. У старој штампарској делатности Русије и Украјине, уопште узев, нема много примера утицаја Божидаревих књига на илустрације у издањима ових далеких словенских земаља. То је на први поглед неочекивано, ако се зна да су текстом и својом техничком опремом, како истичу руски и совјетски истраживачи,⁴⁰ српске књиге

³⁹ Захарије Копистенски се при издавању књига у Кијевско-печерској лаври током друге и треће деценије XVII века стално појављује било као писац предговора, било као редактор или издавач. Уп. Т. Н. Каменева — А. А. Гусева, нав. дело, 17—26.

⁴⁰ Московске штампане књиге, као и српске, немају насловне стране, користе исто тако црвену боју, уз црну, у тексту, постављају заставице само у ширини једног ступца у књизи итд. М. Н. Тихомиров, *Историческије связи русског народа*, 197; Я. П. Запаско, нав. дело, 64.

из Божидареве штампарије у приличној мери утицале на рану руску и украјинску штампану књигу. Зашто је тако мало илустрација преузето током XVI и XVII века из лепих, репрезентативних издања Божидара Вуковића можемо само да претпостављамо.

Можда је томе разлог што су руски и украјински штампари врло рано показали склоност ка барокним цветним орнаментима, које су сусретали на западњачким штампаним књигама. Те раскошне, декоративне, не увек складне, украсе они су прилагодили своме укусу и створили посебан репертоар орнаментике, који је потом дуго живео. Српске штампане књиге, и посебно оне које је издао Божидар Вуковић, украшене су старинским типовима застава, вињета и иницијала из преписивачке традиције, и оне су очигледно слабо привлачиле руске и украјинске наручиоце и штампаре.

Што се тиче фигуралних композиција, помишљам да руским и украјинским штампарима XVI и XVII столећа није у то време било потребно да преузимају српске предлошке, када су имали веома велики број спретних и плодних сликара, који су могли да обаве све потребне послове око репрезентативнијег украшавања њихових књига.

Независно од тога што илустрације штампаних књига Божидара Вуковића нису у знатнијој мери утицале на руске и украјинске књиге, већ сама чињеница да су ова остварења из далеке, при том од Турака поробљене земље, ипак служила раним руским и украјинским штампарима као предлошци, несумњиво су признање за српску књигу која је штампана у Венецији током XVI столећа.

Sreten Petković, Beograd

BOŽIDAR VUKOVIĆ AND THE ILLUSTRATION OF RUSSIAN AND UKRAINIAN PRINTED BOOKS IN THE 16TH AND 17TH CENTURY

Summary

The first Serbian printed books from the Venetian printing shop of Božidar Vuković reached Russia in the mid 16th century. They were most probably brought by monks from Mileševa during one of their journeys into the far-away Slavic land in search of aid since the books of Božidar Vuković were distributed from this monastery. According to the opinion of M. N. Tichomirov Božidar's books could have been brought by the monks of the Pripraće monastery. Even in the first editions of Russian printed books it is evident that their printers took over some ornamental decorations from the books of Božidar Vuković (the editions of anonymous printers, *The Books of the Hours* from Vilna, 1583).

A much stronger influence by the illustrations of Božidar Vuković's books was exerted on Ukrainian printed books in the first decades of the 17th century. Ornamental decorations were taken over mostly (*The Book of the Hours* and the *Ritual Book* from the printing shop in Stratin near Lvov, 1604 and 1606; the *Antologion* 1619, the *Sermon of Saint John Chrysostom* 1623, *The Book of the Hours* 1629, the *Palm Triod* 1631, the *Ritual Book* 1646 — all from the Kiev-Pecherskaya Lavra Monastery). The most interesting examples of the influence of the graphical illustrations of Božidar Vuković's books can be seen in the *Antologion (Holy Day Menaion)* from 1619 and in the *Lent Triod* from 1627 — books printed at the Kiev-Pecherskaya Lavra. The scenes and characters in these books are modelled according to corresponding engravings in the *Holy Day Menaion*. There are six of them in the *Antologion* (Christening, Transfiguration, Assumption of the Holy Virgin, St. Elias, Birth of the Holy Virgin, Holy Cross) while there are two of the them in the *Lent Triod* (Simeon Stylites and Holy Cross).

In analysing, on the whole, the influence of illustrations from the printed books of Božidar Vuković on early Moscow editions, that is to say, on those of the Kiev-Pecherskaya Lavra, the following observations could be made: 1) that engravings from two books — from the *Book of the Hours* (1519) and the *Holy Day Menaion* (1538) were mostly used as models, 2) that it would seem that Zaharije Kopistensky, writer and man of culture in the Ukraine at the beginning of the 17th century, played an important role in the accepting of Serbian models, 3) that Russian printers did not frequently take over Serbian models from the books of Božidar Vuković since they did not find the old type of ornamental decorations from the scribe tradition suitable and since for the figural compositions they had a sufficient number of artists of their own.

